

цыйныя формы прадстаўлення фактычнага матэрыялу яе Фонду – віртуальныя прэзентацыі і віртуальныя падарожжы. Гэта спрыяе развіццю навыкаў аналізу крыніц, фарміраванню міждысцыплінарнага падыходу да вывучэння традыцыйнай культуры. Укараненне такіх інавацыйных форм і метадаў даследаванняў спрыяюць больш глыбокаму разуменню і захаванню нацыянальнага фальклору, дазваляюць сістэматызаваць і інтэграваць фальклорныя звесткі ў адукацыйную і навуковую практыку на новым узроўні, служыць магутным інструментам папулярызацыі фальклору сярод моладзі і шырокай грамадскасці, а таксама стварыць умовы для міждысцыплінарных даследаванняў.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. Вяселле : Абрад / [Уклад., уступ. арт. і камент. К. А. Цвіркі; муз. дадатак З. Я. Мажэйка; рэд. тома В. К. Бандарчык, А. С. Фядосік]. Мінск : Нав. і тэхн., 1978. 640 с. (Белар. нар. творчасць)
2. *Ліцьвінка В.* Святы і абрады беларусаў. 3-е выд. Мінск : Беларусь, 2001. 188 с.
3. Пахаванні. Памінкі. Галашэнні / рэд. кал. : А. С. Фядосік (гал. рэд.) і інш.; Уклад. тэкстаў, уступ. арт. і камент. У. А. Васілевіча; арт., сістэм. і камент. напеваў Т. Б. Варфаламеевай. Мінск : Нав. і тэхн., 1986. 615 с. (Белар. нар. творчасць)
4. Радзіны : Абрад. Песні / Уклад. і сістэм. тэкстаў Г. А. Пятроўскай, апіс. абрадаў Т. І. Кухаронак; уступ. арт. і камент. Г. А. Пятроўскай, Г. В. Таўлай, Т. І. Кухаронак; рэдкал. : А. С. Фядосік [і інш.]. Мінск : Беларуская навука, 1998. 637 с. (Беларус. нар. творчасць).

УДК 808.2

РЭДАКТАРСКІ АНАЛІЗ ПАЭТЫЧНЫХ ТВОРАЎ: УЯЎНЫЯ НЕДАХОПЫ ТЭКСТУ

А. У. Дуброўскі

*Беларускі дзяржаўны аграрны тэхнічны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 99,
220012, г. Мінск, Беларусь, dubrovski@list.ru*

У артыкуле разглядаюцца ўяўныя недахопы вершаваных твораў на сублексічным і суперлексічным узроўнях – тыя ці іншыя асаблівасці тэксту, якія адхіляюцца ад звычайных уяўленняў пра нарматыўнасць, але з пункту гледжання тэорыі вершавання не павінны расцэньвацца рэдактарам як хібы: выкарыстанне рэдкіх сістэм вершавання, сцяжэнні і нарашчэнні стапы, скарачэнне ці падаўжэнне рытмарада, пропускі схемных націскаў і звышсхемных націскаў, пераменныя анакрузы, недакладныя рыфмы, інверсія, паўторы, разняволенасць сінтаксісу.

Ключавыя словы: рэдагаванне; паэзія; верш; рытм; рыфма; сінтаксіс.

Пры выпрацоўцы метадыкі рэдагавання паэтычных твораў прынцыповае значэнне мае разуменне структурных адрозненняў вершаванага тэксту ад праяўнага. Фундаментальныя адрозненні знаходзяцца на сублексічным і супер-

лексічным узроўнях. Да першага належыць рытміка-фанетычная арганізацыя тэксту, да другога – сінтаксічная. У абодвух выпадках актуальным будзе разуменне таго, што з’яўляецца, а што не з’яўляецца недахопам, які мае патрэбу ў рэдактарскай праўцы. Ёсць сэнс вылучыць так званыя ўяўныя недахопы – тыя ці іншыя асаблівасці тэксту, якія адхіляюцца ад звычайных (ці прывычных) уяўленняў пра нарматыўнасць, але з пункту гледжання тэорыі вершавання не павінны расцэньвацца як хібы.

Пад прывычнымі ўяўленнямі пра нарматыўнасць мы разумеем такія ўяўленні, якія складваюцца ў выніку павярхоўнага і недастатковага знаёмства з тэорыяй вершавання і недастатковай начытанасці рэдактара, слабага ведання літаратурнай класікі і сучаснай паэзіі.

На ўзроўні метрыка-рытмічнай арганізацыі тэкст можа дэманстраваць надзвычай складаную структуру. Першае, што патрабуецца ад рэдактара, калі ён хоча пазбегнуць некарэктных ацэнак, гэта веданне ўсіх актуальных сістэм вершавання. Сёння да іх звычайна адносяць сілаба-танічную, танічную і верлібр. Але ўжо гэты пералік патрабуе некаторых удакладненняў. У сучаснай літаратуры могуць сустракацца і архаічныя, быццам бы неўжывальныя цяпер, сістэмы вершавання або іх рудыменты. Гэта адносіцца, у прыватнасці, да метрычнай (антычнай) і сілабічнай сістэм. Калі рэдактар сутыкаецца з адпаведнымі творамі, у яго можа ўзнікнуць памылковае ўражанне, быццам тэкст арганізаваны няправільна. Напрыклад, імітацыі (а гаворка ідзе менавіта пра іх) антычнай сістэмы вершавання могуць выкарыстоўвацца як у перакладах твораў антычнай літаратуры, так і ў арыгінальных тэкстах, асабліва калі яны адсылаюць да антычных матываў, сюжэтаў, вобразаў. Знаёмства з класічнымі прыкладамі такіх імітацый засцеражэ рэдактара ад неапраўданых ацэнак.

Так, М. Багдановіч зрабіў эквірытмічны пераклад оды Гарацыя «Да Мельпамены» («Exegi monumentum...»). Твор вядомы пад назвай «Памятник»:

*Лепшы медзі сабе памятник справіў я,
Болей ўсіх пірамід царскіх падняўся ён;
Не зруйнуе яго сівер, ні едкі дождж,
Ні гадоў чарада, вечнага часу рух* [2, с. 376].

Перад намі імітацыя асклепіядава верша. Чытач, які прывык выключна да сілаба-тонікі, у прынцыпе з цяжкасцю ўспрымае такую рытмічную арганізацыю. А для рэдактара тут адразу некалькі небяспечнасцей (гл.: [7, с. 181–182]). Назавём дзве: па-першае, ён можа проста не распазнаць такую імітацыю антычнай сістэмы вершавання; па-другое, ён можа ў працэсе рэдагавання разбурыць метрычную структуру верша. У прыведзеным прыкладзе (і ўва ўсіх падобных сітуацыях) існуе спакуса палічыць, што напісанне ў нескладовага пасля зычнага «вельмі лёгка выправіць». Але менавіта гэтага і не трэба рабіць, бо тады разбурыцца адпаведная метрычная форма.

Вось больш складаны прыклад імітацыі метрычнай сістэмы вершавання ў арыгінальным творы М. Валашына:

*Седым и низким облаком дол повит...
Чернильно-сини кручи лиловых гор.
Горелый, ржавый, бурый цвет трав.
Полосы йода и пятна желчи* [4, с. 59].

Гэта алкеева страфа. Аднак недасведчаны рэдактар падобны прыклад можа палічыць верлібрам, а верлібр успрымаецца як тэкст, які «лёгка правіць». У выніку неасцярожная праўка і тут можа разбурыць метрычную структуру.

Таксама для кагосьці можа стаць навіной, што сучасныя аўтары звяртаюцца нават да сілабічных формаў (згадаем Ю. Пацюпу). Але сучаснаму чытачу рытм сілабічнай паэзіі здаецца грувасткім. Адпаведна, і рэдактар можа захацець умяшацца і паспрабаваць ператварыць сілабіку ў сілаба-тоніку, чаго не трэба рабіць, бо гэта груба парушыла б задуму аўтара.

Мы сказалі пра архаічныя сістэмы вершавання, але нават у тэкстах, напісаных у сучасных сістэмах, рэдактара чакае вялікая колькасць падводных камянёў. Пры гэтым добра, калі рэдактар у прынцыпе разумее, што такое, напрыклад, акцэнтны верш і тактавік. Бо, на жаль, і гэта ведаюць не ўсе, а гэта значыць, што такімі людзьмі названыя формы таксама могуць успрымацца як «няправільныя». Праўда, для гэтага трэба не ведаць нават творчасць У. Маякоўскага. Аднак і ў сілаба-танічных вершах хтосьці можа палічыць недахопам сцяжэнні і нарашчэнні стапы, скарачэнне ці падаўжэнне рытмарада, пропускі схемных націскаў і звышсхемныя націскі. Усё гэта не з'яўляецца недахопамі (гл.: [5, с. 23]). Але калі чытаеш тэксты сучасных паэтаў, складваецца ўражанне, што сцяжэнняў і нарашчэнняў яны баяцца; таму, у прыватнасці, ужываюць у складовае і ў нескладовае не па правілах, хаця якраз ад гэтай прывычкі яўна трэба адыходзіць. Таксама ствараецца ўражанне, што і аўтары, і рэдактары баяцца пераменных анакруз (а яны сустракаюцца, перш за ўсё, у дольніку, хаця і не толькі). Зноў звернемся да класікі, каб паказаць, што нічога страшнага ў гэтай з'яве няма. Вось прыклады з А. Блока:

*Вхожу я в темные храмы,
Совершаю бедный обряд.
Там жду я Прекрасной Дамы
В мерцаньи красных лампад [3, с. 168].*

У другім радку – двухскладовая анакруза на фоне аднаскладовых. Яшчэ адзін прыклад з А. Блока:

*Входил в свою тихую келью,
Зажигал последний свет,
Ставил лампаду веселью
И пышный лилий букет [3, с. 170].*

У першым і чацвёртым радку анакрузы аднаскладовыя, у другім – анакруза двухскладовая, у трэцім – нулявая. Акрамя таго, у другім радку – два аднаскладовыя інтэрвалы паміж націскамі [7, с. 186]. Адпаведна, і такі радок хтосьці можа, на жаль, палічыць «няправільным», бо ў 3-ічным дольніку часцей за ўсё мы бачым не больш за адзін аднаскладовы інтэрвал у радку.

Пяройдзем да рыфмы. Дагэтуль можна сутыкнуцца з меркаваннем, што недакладная рыфма – гэта недахоп. Але меркаванне гэтае трэба прызнаць катастрофічна састарэлым. Сучасную паэзію немагчыма ўявіць без недакладнай рыфмы, якая з'яўляецца важным рэсурсам абнаўлення паэтыкі так званага канвенцыйнага верша. Дарэчы, менавіта шматлікія рэсурсы абнаўлення, якія мае канвенцыйны верш, не дазваляе згадзіцца з думкай пра тое, што ён быццам бы

ўстарэў, вычарпаны і абавязаны саступіць месца верлібру. Але гэтыя рэсурсы якраз і могуць быць памылкова залічаны да недахопаў тэксту.

Адэкватнае ўспрыманне недакладнай рыфмы рэдактарам таксама залежыць ад яго знаёмства як з класікай сучаснай паэзіі, так і з тэорыяй вершавання. Прыкладзём спачатку прыклады з твораў такой значнай рускай паэткі, як Б. Ахмадуліна: *грубо – грустно; обвязала – обезьяна; однако – ондатра; хрустят – хрусталь; другом – огонь; чернейших – черешен; монолог – молодом; наделал – демон; бокал – богат; деталь – диктант; превесел – профессор; вниз – больницы; представьте – присядьте; дурно – стеклодува; нежно – нечто; прости же – пречисты; корпела – копейка; дети – деньги; милый – алюминий; скушно [менавіта ў такім напісанні] – искусство; оплошность – подлость; круг – клюв; руку – рюмку; согбенной – белой; забавы – зубами; колени – калеки; уборной – убогой; оставьте – асфальте* [1, с. 45–56] і г. д. Гэта прыклады толькі з аднаго твора – паэмы «Сказка о дожде» (1962). А вось цытата з рамана У. Караткевіча «Леаніды не вернуцца да Зямлі», які датуецца тым жа 1962 г.:

– *І за якую ты рыфму?*

– *Я за дакладную рыфму і за ўсякую рыфму. І зусім без рыфмы – абы добра.*

– *Ну, у гэтым я з табою вораг, – сказаў Вайвадс* [8, с. 78].

Такая спрэчка характэрная для тых часоў, больш дзіўна, што падобныя спрэчкі можна пачуць сёння.

Да недакладных (няпоўных, прыблізных) рыфмаў адносяцца рыфмы асанансныя, кансанансныя, апорныя, усечаныя, рознанаціскныя, анаграмныя [9, с. 323]. Цікава, што вельмі часта недакладныя рыфмы маюць карані ў фальклоры. Гэта значыць, што трэба разумець не толькі іх наватарскі, але і іх традыцыйны характар. Цікавы прыклад – няроўнаскладовая рыфма. Адночы мы сутыкнуліся з меркаваннем, што ў рыфме *няправільнасці – неаперабельнасць* першае слова лепей замяніць на *няправільнасць*, каб былі аднолькавыя клаўзулы. Але навошта? Сучасная рыфма лёгка дапускае рознаскладовыя клаўзулы.

Вось што піша В. П. Рагойша пра ролю недакладных рыфмаў: «Паколькі колькасць дакладных рыфмаў абмежаваная, недакладныя рыфмы значна павялічваюць агульны лік рыфмовых сугуччаў, а тым самым і эўфанічныя мажлівасці верша. Недакладныя рыфмы даюць магчымасць супастаўляць розныя, падчас далёкія паняцці, пашыраюць асацыятыўныя межы паэтычнага слова. Нарэшце, недакладныя рыфмы ў большай ступені, чым дакладныя, валодаюць эфектам парушэння рыфмовага чакання...» [9, с. 323–324]. А ўсё гэта важна, бо рыфма мае семантычнае значэнне, а не толькі акустычнае.

Усё сказанае не азначае, што недакладная рыфма ніколі не можа расцэньвацца як недахоп. Яна робіцца недахопам пры ўмове яе выпадковасці, неарганічнасці ў кантэксце паэтыкі твора, антыэстэтычнасці. Іншымі словамі, рыфма заўсёды ацэньваецца з пункту гледжання семантычнай і эстэтычнай матываванасці.

На ўзроўні сінтаксісу верш прыныцова адрозніваецца ад прозы некаторымі характарыстыкамі, якія недасведчаныя людзі гатовы аднесці да недахопаў тэксту. Адразу трэба згадаць інверсію і паўтор. Інверсія – аснова вершаванага сінтаксісу. Думку трэба ўпісаць ў рытм, а для гэтага словы даводзіцца перастаўляць. Цікава, што менавіта гэты, здавалася б, чыста тэхнічны момант мя-

няе саму псіхалогію ўспрымання паэзіі (гл.: [6, с. 484–485]). Інверсія ў любым тэксце (у тым ліку праявічым) мае значэнне сэнсавага вылучэння. Частотнасць інверсій у паэзіі павышае семантычную насычанасць значна большай колькасці маўленчых фрагментаў, чым у прозе. У выніку сама маўленчая структура аказваецца змястоўным фактарам. Сцёсла гэта можна выразіць наступным афарыстычным сцвярджэннем: у паэзіі трэба слухаць мову.

Такім чынам, спробы змагацца з інверсіяй у вершах (а такія спробы мы назіраем) нельга прызнаць канструктыўнымі.

Тая ж сітуацыя з лексічнымі паўторамі. Нас прывучылі, што лексічны паўтор – гэта амаль заўсёды дрэнна. Але паэзія ўся на паўторах. Адзін інтэрнэт-крытык займаўся тым, што падкрэсліваў у вершах усе словы, якія паўтараюцца, каб паказаць «недахопы».

Нарэшце, трэба разумець, што паэтычны сінтаксіс значна больш разняволены, чым праявічны. А ў сучаснай паэзіі гэта трэба прызнаць своеасаблівай мастацкай нормай. (Творчасць М. Цвятаевай, напрыклад, нельга ўявіць без гэтай асаблівасці.) Наўрад ці рэдактарам трэба імкнуцца прыводзіць тэкст у адпаведнасць з падручнікамі граматыкі або ўшчуваць аўтараў.

Такім чынам, сама эстэтычная прырода паэзіі дыктуе свае патрабаванні да рэдактарскага аналізу вершаванага тэксту. Як вядома, кожны тэкст мае нейкія свае асаблівасці, якія робяць яго ўнікальным. Кожны канкрэтны твор высоўвае свае патрабаванні да рэдактара (прычым у тэорыі рэдагавання гэта даўно не навіна). Тым больш у паэзіі заўсёды будзе шмат нечаканага, дзіўнага, часам незразумелага, бо ў такіх нечаканасцях – уся прырода паэзіі. І рэдактару не трэба спяшацца бачыць недахопы там, дзе іх няма.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. *Ахмадуліна Б. А.* Избранное. Стихотворения. Поэмы. Эссе. Переводы. М. : Олимп : Астрель, 2009. 640 с.
2. *Багдановіч М.* Поўны збор твораў : у 3 т. Т. 1 : Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. Мінск : Нав. і тэхн., 1991. 752 с.
3. *Блок А.* Собрание сочинений : в 6 т. Т. 1. М. : Правда, 1971. 478 с.
4. *Волошин М.* Избранное : стихотворения, воспоминания, переписка / сост., подг. текста, вступ. ст. и ком. З. Давыдова, В. Купченко. Минск : Маст. літ., 1993. 479 с.
5. *Дуброўскі А. У.* Рэдагаванне вершаванага тэксту: метадалагічныя асновы выкладання // Сучасная журналістыка: актуальныя праблемы : зб. навук. арт. / рэдкал. : В. А. Зразікава (гал. рэд.) [і інш.]. Мінск : Иппокрена, 2011. С. 19–23.
6. *Дуброўскі А.* Рэдактарскі аналіз вершаванага тэксту: крытэрыі мастацкасці паэтычнага твора і праблема літаратурных іерархій // Слова ў кантэксце часу: да 85-год. праф. А. І. Наркевіча : зб. нав. прац : у 2 т. / пад аг. рэд. В. І. Іўчанкава. Т. 1. Мінск, 2014. С. 480–491.
7. *Дуброўскі А.* Рэдактарскі аналіз вершаванага тэксту: сістэмы вершавання // Жыццём і словам прысягаючы... : да 90-годдзя заслуж. работніка адукацыі Рэсп. Беларусь, д-ра філал. навук, праф. Міхася Яўгенавіча Цікоцкага : зб. навук. прац / пад агул. рэд. д-ра філал. навук праф. В. І. Іўчанкава. Мінск : Адук. і выхав., 2012. С. 179–188.
8. *Караткевіч У. С.* Збор твораў : у 25 т. Т. 6 : Леаніды не вернуцца да Зямлі : раман амаль што сентыментальны. Мінск : Маст. літ., 2014. 462 с.
9. *Рагойша В. П.* Паэтычны слоўнік. 3-е выд., дапрац. і дап. Мінск : Бел. навука, 2004. 576 с.